

EDUCAȚIA CLASICĂ SAU EXERCITIUL DE A TE LUA ÎN STĂPÂNIRE

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 5 decembrie 2021

Când auzim „educație clasică” ne gândim, în primul rând, la cultura greacă și romană. Sau, dacă am citit eseul lui Aldous Huxley, *Literatură și știință*, la dezbaterile dintre Snow și Leavis despre relația spinoasă a culturii umaniste cu educația științifică – de fapt, în primele pagini ale acestui eseu, Huxley cartografiază istoric argumentele invocate atât de susținătorii educației umaniste, cât și de apologeții pregătirii științifice. Dezbaterile, cu siguranță, nu e o cacealma. Acest lucru se poate observa, printre altele, dacă ne uităm la numele care s-au angajat în această polemică: T.H. Huxley, Matthew Arnold, Lionel Trilling, Robert Oppenheimer și, nu în ultimul rând, chiar Aldous Huxley. E lesne de înțeles că dezbaterile au fost pricinuite de răspândirea și trimful parțial al darwinismului în mediile intelectuale britanice de la finele secolului al nouăsprezecelea. Ironic, dar familia Huxley începe dezbaterile pe o poziție aproape *scientistă* – prin T.H. Huxley, unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Charles Darwin și principala figură responsabilă de popularizarea darwinismului în epocă – și sfârșește printr-o spectaculoasă pledoarie pentru dimensiunea universală a literaturii, aflată în răspăr cu natura contingentă a descoperirilor științifice – prin Aldous Huxley.

Evoluționismul lui Darwin ridică, într-adevăr, una dintre cele mai interesante și deopotrivă presante provocări la adresa perspectivei asupra omului pe care gândirea occidentală o cultivase până atunci. Nu cumva, atrăgea atenția darwinismul, calea pe care am urmat-o până acum pentru a înțelege omul, societatea și moralitatea este mai limitată decât ne-am fi închipuit? Nu cumva, pentru a înțelege cu adevărat specia umană, ar trebui să procedăm invers decât am făcut-o până acum? Cu alte cuvinte, nu cumva ar trebui să începem de la înregistrarea faptelor exterioare, de la observațiile biologice, iar odată ce vom fi descoperit că omul nu este altceva decât un animal evoluat, să-l detronăm de pe soclul pe care cultura elenică l-a înălțat? Această relativizare a omului a dat naștere, pe bună dreptate, unei ofensive în care autori ca Matthew Arnold, F.R. Leavis sau Aldous Huxley au încercat, pe de o parte, să pondereze pretențiile hegemonice ale celor care pretindeau că ființa umană poate fi înțeleasă eminentemente științific și, pe de altă parte, să reafirme valoarea culturii clasice și rolul

unic pe care îl are literatura în procesul de cunoaștere (și autocunoaștere) a omului.

Dezbaterea începută acum mai bine de un secol și jumătate în lumea britanică s-a extins până astăzi și a ajuns, iată, și la noi. Există, desigur, mai multe interpretări ale acestei polemici. Unele, cred eu, mai superficiale, care văd în ea o dezbatere despre ce înseamnă să fii un om educat sau despre proporția justă dintre lecturile umaniste, exercițiile de matematică și pregătirea în științele naturii. Această „citire” pierde din vedere că miza se află în alte parte, dincolo de încercarea – meritorie în sine, de altfel – de a defini idealul „omului educat”. În definitiv, de ce „omul educat” ar fi un model sau un standard pentru ceilalți? Alte interpretări văd în confruntarea dintre educația științifică și cultura umanistă o dezbatere în jurul unei probleme mai profunde, care depășește exercițiul scolastic de precizare a caracteristicilor „omului educat”. În această „citire”, dezbaterea privește cea mai potrivită cale pentru a înțelege omul.

Ce perspectivă să adoptăm atunci când vrem să dăm seamă de cele mai profunde experiențe, gânduri și emoții ale omului? Cum să ne uităm la această ființă atât de complexă și contradictorie, capabilă deopotrivă de atrocități și noblețe, care este omul? Mai mult, fiindcă noi înșine, cei care ne punem aceste întrebări, suntem oameni, experimentăm aceleași trăiri și gânduri ca ceilalți, ne aflăm permanent în situația de a lua decizii morale, asemeni semenilor noștri – cum putem, în cazul acesta, înțelege cel mai bine omul? Dezbaterea despre educația clasică poate fi redusă, în ultimă instanță, la o cercetare a perspectivei și instrumentelor potrivite în exercițiul anevoios al cunoașterii de sine – o cunoaștere de sine care nu se referă, bineînțeles, la contingentele persoanei noastre individuale, ci mai curând la universalul din noi.

Partea bună este că astăzi am depășit, într-o oarecare măsură, această dihotomie aparentă între educația științifică și cultura umanistă. Nimeni nu se mai poate îndoii în zilele noastre – probabil cu excepția unor *scientiști* radicali – că progresul științific nu conduce la progres moral. Pe de altă parte, este fără putință de tăgadă că știm mai multe despre corpul și creierul uman, precum și despre mediul înconjurător și universul fizic decât știau, acum mai bine de două mii de ani, grecii. Dar știm oare mai multe despre universul interior, despre viața intelectului sau despre relația dintre gândirea teoretică și acțiunea morală decât știau, de pildă, Platon și Aristotel? Ne aflăm, așadar, într-unul dintre cele mai interesante și fructuoase momente istorice, căci avem ocazia, poate pentru prima dată, să combinăm evoluția științifică cu gândirea anticilor. Avem capacitatea să privim omul atât dintr-un punct de vedere exterior, așa-zis științific, cât și din perspectiva cealaltă, interioară, pornind de la experiențele fenomenale, de la sursele intenționalității și posibilitățile de raționare ale minții umane.

Revenind astfel la tema educației clasice, să ne întrebăm acum la ce servește ea, dincolo de această aspirație spre cunoașterea plenară a omului? Așa cum se poate observa, întrebarea aceasta este o variație pe tema mai generală a scopului cunoașterii: este

cunoașterea în sine un scop sau, din contră, cunoașterea este numai o condiție necesară a acțiunii morale? Grecii au vorbit despre *eudaimonia* ca despre starea către care tindem sau *ar trebui* să tindem. *Eudaimonia*, tradusă în limbile moderne ca fericire, împlinire sau desăvârșire – în funcție, desigur, de presuposițiile noastre filozofice – este scopul final al ființei umane. Întrebarea este dacă pentru dobândirea *eudaimoniei* este suficientă cunoașterea teoretică sau, din contră, dacă aceasta din urmă este numai o precondiție pentru acțiune.

Așadar, întorcându-ne la întrebarea de mai sus, la ce servește, în definitiv, educația clasică? Simplu spus: la *a ne lua în stăpânire*. Omul este un melanj de instincte, afecte și gânduri pe care biologia evoluționistă și psihanaliza încearcă să-l deslușească. În orice caz, indiferent dacă există sau nu o ordine în acest amalgam de instincte, stări și procese cognitive non-voluntare și non-intenționale, omul are posibilitatea nu doar să le stăpânească, dar și să le disciplineze și, într-o oarecare măsură, să le rafineze. Căci, fără-ndoială, și Zampano, acea brută interpretată magistral de Anthony Quinn în *La strada*, putea să iubească, dar într-un fel primitiv și necioplit. Educația clasică presupune îmblânzirea instinctelor, controlul asupra lor, intelectualizarea emoției și, nu în ultimul rând, disciplinarea minții. Moștenim de la antici o schemă tripartită a sufletului uman, compusă din apetit, afect și intelect. O bună parte din filozofia antică, în special cea de inspirație platoniciană, se concentrează pe stăpânirea și transfigurarea apetitului și afectului, astfel încât, odată domesticite, ele să devină un motor al vieții intelectuale. Ascetica creștină a preluat, cu anumite modificări, această înțelegere a sufletului uman și a transpus-o în cadrele unui urcuș spiritual. Nu suprimarea, așa cum greșit au înțeles puritanii mai târziu, ci reconvertirea instinctului și afectului este, de fapt, miza ascezei spirituale.

În fine, educația clasică, înțeleasă ca simbioza dintre educația științifică și cultura umanistă, așa cum o descriam mai sus, poate fi interpretată mai corect ca un exercițiu de luare în stăpânire a propriei persoane. Căci, până ne luăm conștient în stăpânire, suntem purtați dintr-o parte în alta de un amestec incontrollabil de instincte, afecte, stări, dispoziții și frânturi de gânduri. În lumina cunoașterii, atât părțile inferioare ale sufletului nostru, cât și mintea noastră sunt luate în stăpânire. Educația clasică este, înainte de toate, o educare a instinctului și afectului, o altoire a lor la triunchiul pe care rațiunea ni-l pune la dispoziție. Educația clasică, cu alte cuvinte, înseamnă deopotrivă stăpânire și transfigurare; căci stăpânirea instinctelor și emoțiilor fără transfigurare duce la puritanism, pe când transfigurarea, la civilizație. Astfel, educația clasică, redusă la esență, este un exercițiu – de cele mai multe ori de-o viață – care ne transformă din ființe aflate în servitutea arbitrarului și contingentului în condiția nobilă de stăpâni asupra noastră înșine.

Imagine: William Blake – „Isaac Newton” (1795), Sursa: Wikipedia